

Collectanea Sancti Martini
A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek
Értesítője 7.

Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei
Pannonhalma, 2019

Szerkesztette
Dénesi Tamás

Az angol nyelvű összefoglalókat Tóta Péter Benedek,
illetve Bakos Gergely OSB készítette

A kötet megjelenését támogatta

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© A szerzők, 2019
© Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei, 2019

Tartalom

I. Tanulmány

Lakatos Adél

Haynald Lajos bíboros, kalocsa-bácsi érsek törekvései az első kalocsai főpap, Asztrik kultuszának felelevenítésére.....9

II. Közlemények

Benczik Gyula – Zágorhidi Czigány Balázs

Szent Benedek-templom a határvidéken. Az egykori Vas vármegyei Felsőszentbenedek templomának korai története.....47

Schmelczér-Pohánka Éva

A Pécsi Miskolc-nyelv második kiadásának pannonhalmi példánya67

Bakos Gergely OSB

Pillanatfölvétel a kuesi kardinális és egy bajor bencés közösség kapcsolatából (Nicolaus Cusanus és Kaspar Aindorffer levelezéséből).....85

Gyöngyössi Márton

Magyar aranyforintok Sant Pere de Rodes monostorából Numizmatikai adalék a középkori Magyarország katalán kapcsolataihoz.....91

Tóth Ferenc

Szent Márton útján a vasút hőskorában Cyprien Polyodore périgueux-i plébános pannonhalmi látogatása 1880-ban.....125

<i>Szokolay Domokos</i> Aki nyíltan szót emelt... Sümegh Lothár internálása és rövid pályaképe	141
--	-----

<i>Várszegi Asztrik OSB</i> Inter arma non semper silent musae! Az ökumenikus gondolat és gyakorlat Pannonhalma életében a pártállami diktatúra idején.....	167
--	-----

III. Forrás

<i>Dénesi Tamás</i> Új források Rumer Márton főapáttá választásához	195
--	-----

IV. Szemle

<i>Pető Zsuzsa Eszter</i> Valter Ilona: Pásztó a középkorban	217
---	-----

<i>Pusztai Ferenc</i> Csíky Balázs: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása.....	227
---	-----

Tóth Ferenc

Szent Márton útján a vasút hőskorában Cyprien Polydore périgueux-i plébános pannonhalmi látogatása 1880-ban

Amint erre több közelmúltban megjelent munka is rámutatott, a 19. században jelentősen megnőtt a francia utazók magyarországi útleírásainak száma és az ezekben található pontos információ mennyisége.¹ A 19. század korszaka igen változatos volt mind a magyar, mind pedig a francia történelem szempontjából: a reformok és új eszmék időszaka, a modern nacionalizmusok megjelenése, forradalmak és szabadságharcok és az azokat lezáró kompromisszumok érája, amelyben a két nép közötti rokonszenv és érdeklődés mellett megjelentek az alapvető különbségek és hamis képek torzító hatásai is.

A korban született útleírások szerzői főleg az értelmiségi réteget képviselik: a tudós kutatókon, a katonáskodó vagy éppen diplomáciai feladatokat ellátó nemeseken, a konzervatív egyháziakon és emigráns arisztokratákon át a felvilágosult újságírókig terjed a soruk. Az általuk hátrahagyott információk jól tükrözik társadalmi pozíciójuk és politikai eszméik hatását. Az utazás ekkor még mindig a mindenkori társadalmi elit, az arisztokrácia, a nemesség, a nagypolgárság és az értelmiségiek számára jelentett életformát. Ennek módjai is igen változatosak voltak, egészen a 19. század második feléig, a közlekedést forradalmian megváltoztató vasút megjelenéséig, ami kihatott a zarándoklatokra és az egyházi kultushelyeket felkereső „vallási turizmusra” is.

Jelen írásunkban egy Szent Márton születéshelyeit tudatosan felkereső, vasúton utazó francia klerikus, bizonyos Cyprien Polydore atya – a périgueux-i Szent Márton-templom plébánosa – útleírásán keresztül szeretném

¹ Ld. erről újabban: HOREL (2018).

felidézni magyarországi látogatását.² Polydore atya 1880-ban látogatott el Magyarországra, ahol – egyebek mellett – megtekintette Szent Márton neves kultuszhelyeit, és így jutott el Pannonhalmára is.

A szerző

Mielőtt elmerülnénk az útleírás részleteiben, ismerkedjünk meg a szerzővel! Cyprien Pierre Paul Polydore 1829. szeptember 26-án született Ribéracban.³ Szülei Paul Polydore és Marie Dejean voltak. Gyermekkoráról és fiatal éveiről sajnos nem tudunk semmit. Szemináriumi tanulmányai után 1855-ben szentelték pappá, ezután Mareuil-ben lett káplán, majd Brantôme-ba, később a périgueux-i székesegyházba helyezték, ahol egészen 1861-ig szolgált. Ekkor egy váratlan súlyos betegség miatt félbe kellett szakítania lelkipásztori munkáját, és hosszú ideig Saint Sulpice-de-Roumagnacban pihent.

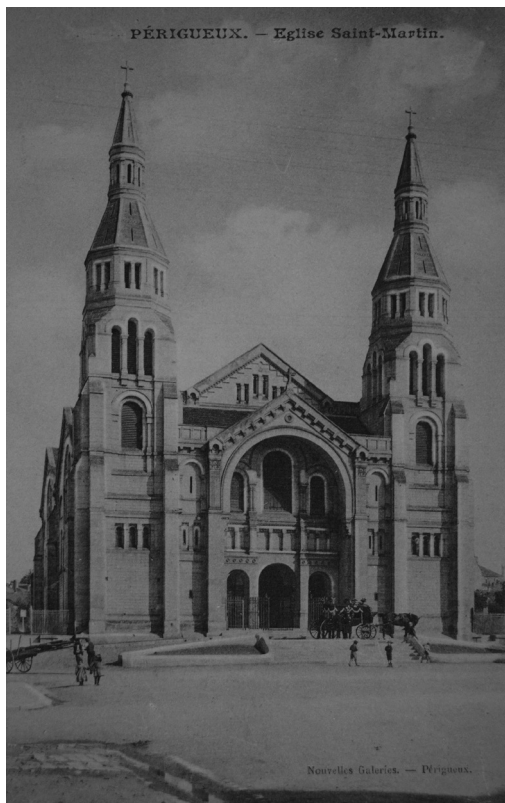
1863-ban Charles-Théodore Baudry püspök rábízta az újonnan alapított Szent Márton-plébánia vezetését.⁴ A plébánia első templomát a vasútállomás melletti raktárépületben alakították ki, amely 1871-ben egy tűzvészben leégett. Ezt követően a plébánia hívei egy dohánylerakatban találtak helyet. A vasútállomás közelében lévő munkásnegyed lakói hamarosan megszerették plébánosukat, aki nagy buzgalommal és a hívek nagylelkű adományai segítségével fogott hozzá az új templom építéséhez. A munkálatok Antoine Lambert építész tervei alapján indultak meg, és a templom 1875-ben készült el. Az építés költségei valószínűleg nagy kihívást jelentettek az egyházmegye és a plébánia közössége számára, ezért a hitbuzgó plébános zarándokútra indult, hogy különböző országokban adományokat gyűjtsön a templomépítés javára. Gyűjtő-zarándokútjai során először Franciaországban, Belgiumban és Amerikában (Kanadában) fordult meg, ahonnan rendszeresen levélben tájékoztatta Nicolas Joseph Dabert périgueux-i és sarlat-i püspököt. A püspök javaslatára az összegyűjtött leveleket egy külön kötetben jelentették meg 1884-ben.⁵

² POLYDORE (1888), ld. elektronikus változatát: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k944-6352h?rk=21459;2> (A letöltés ideje: 2019. aug. 19.)

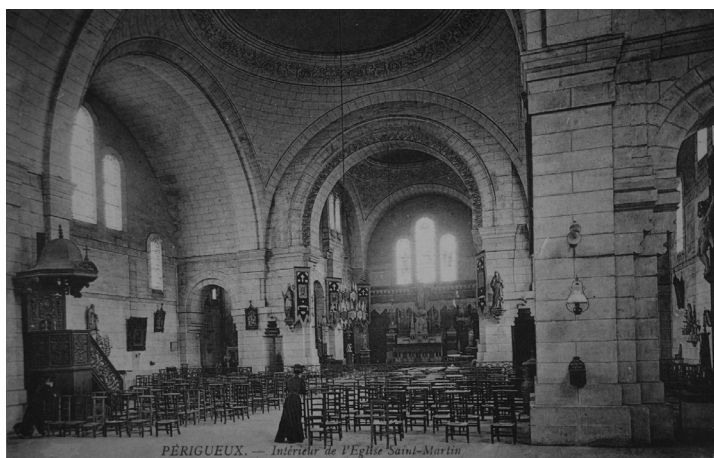
³ BOUET (2009), 202–203. Cyprien Polydore atya életrajzi vázlatának összeállításához nagy segítséget nyújtott Georges Honorat úr, a Périgueux-i és Sarlat-i Egyházmegye levéltárának munkatársa, akinek ezúton is szeretnék köszönetet mondani.

⁴ MAYJONADE (1897), 786.

⁵ POLYDORE (1884), 275. Vö. YON (1965). Ld. a cikk elektronikus változatát: <https://www.erudit.org/fr/revues/haf/1965-v19-n1-haf2051/30244oar.pdf> (A letöltés ideje: 2019. aug. 20.)

1. kép. A périgueux-i Szent Márton-templom korabeli képeslapon (Coll. Société historique et archéologique du Périgord)

2. kép. A périgueux-i Szent Márton-templom belső látképe korabeli képeslapon (Coll. Société historique et archéologique du Périgord)

Az abbé 1880-ban hallott egy nagylelkű magyar bíboros jelentős pénzadományáról, amely olyan pozitív képet festett a magyarokról, hogy elhatározta: gyűjtő-zarándoklatának következő célja Szent Márton szülőhazája lesz. Miután elnyerte püspöke támogatását és hasznos ajánlóleveleit, Cyprien Polydore atya 1880. augusztus 7-én szállt fel a híres, Ady által is megénekelt párizsi Gare de l'Est-en a vonatra. Útja során bejárta a poroszok által megszállt Lotaringiát és Elzászt, Badent, Bajorországot és az Osztrák–Magyar Monarchia Duna-völgyi részeit. Bécsből három látogatást is tett Magyarországra, amelyek során eljutott Pannonhalmára és Szombathelyre is. A távollétében a plébánosi feladatok ellátására a püspöke egy egykori kapucinus szerzetest, François atyát kérte fel. Polydore atya távollétéről és helyettesítéséről a helyi újság, a *Courrier de la Dordogne* is megemlékezett egy epés megjegyzésekkel tarkított cikkben. Nem szabad elfelejteni, hogy a francia katolikus egyház és a III. Köztársaság közötti kultúrharc idején zajlott az ügy, amelyre a püspök is hivatalos újságcikkben reagált. Ebben leírta, hogy Polydore atyának „*el kellett utaznia, hogy a temploma javára gyűjtsön, mivel Périgueux városa nem tartotta be a támogatási ígéreteit...*”⁶

Polydore atya gyűjtőútjáról visszatérve látott hozzá – egyéb lelkipásztori teendői mellett – az útleírásainak sajtó aló rendezéséhez, amelynek bevételeit szintén az új templom javára ajánlotta fel. Munkáját nehezítette, hogy köztársaság-ellenes pap hírében állt, amelynek gyökerei nagyon messzire nyúltak vissza: állítólag a nagyanyja a francia forradalom idején a polgári alkotmányra fel nem esküdött papokat bújtatott a házában...⁷ 1894-ben az utazást kedvelő abbé eljutott a Szentföldre is, amely utolsó ilyen nagyobb útja volt.

Életének utolsó éveiben az új templom tornyainak felépítéséhez szükséges források előteremtésén fáradozott. Alig fejeződött be a második torony építése, amikor ismét súlyos betegség döntötte le a lábáról. A minden pénzét a templomára költő nagybeteg Polydore atyát az egyházmegye 1897-ben két ízben is rendkívüli segélyben részesítette, de ezek sem tudták megmenteni az életét. Cyprien Polydore halála előtti utolsó kívánságaként azt kérte, hogy a testét szerény szertartással az általa épített templomban helyezték örök nyugalomra. Polydore atya 1897. december 3-án hunyt el, temetése még sokáig váratott magára, mivel meg kellett szerezni hozzá a polgári hatóságok engedélyét is. 1898. február 23-án végül külön miniszteri engedéllyel temették el a hívek körében népszerű templomépítő atyát, akinek érdemeit

⁶ BOUET (2009), 202.

⁷ Uo.

a *Semaine Religieuse* egyházmegyei újságban Jean-Baptiste Mayjonade périgueux-i író paptársa méltatta.⁸

Cyprien Polydore atya útleírása

Cyprien Polydore magyarországi utazásának leírása az 1888-ban Périgueux-ben megjelent *Voyage en Allemagne, en Autriche-Hongrie et en Italie* című munkájában található. A magyarországi látogatások történetét a kötet negyedik fejezete tartalmazza. Ebből megtudhatjuk, hogy Polydore abbé Bécsből indulva háromszor látogatott el Magyarországra, hogy a périgueux-i Szent Márton-templom számára javakat gyűjtsön. Utazásait vasúton, a Staatsbahn egyik francia kapcsolatának segítségével nagyon olcsón, félárú másodosztályú kedvezménnyel tudta lebonyolítani. Első útja az esztergomi érsekhez, Simor Jánoshoz vezetett. Pozsonyban átutazóban nem mulasztotta el, hogy fel ne idézze az ottani Szent Márton-koronázótemplom történelmi jelentőségét.⁹ Rövid esztergomi látogatása után – ahol megemlékezett a szűkebb pátriájából származó II. Szilveszter pápa (Gerbert d'Aurillac) történelmi jelentőségéről – hajón utazott tovább Pesten keresztül Kalocsára, ahol a nagylelkűségéről híres Haynald Lajos érseknél igyekezett folytatni a gyűjtést. Az érsek távolléte ellenére Polydore atya kalocsai útjáról nem távozott üres kézzel, és útleírása alapján nagy hatással voltak rá a város egyházi intézményeiben tett látogatások. Ezután egy rövid budapesti tartózkodást követően a Károlyi család fői kastélyában vendégeskedett, majd hajóra szállva visszatért Bécsbe.¹⁰

A pannonthalmi látogatás¹¹

Polydore atya pannonthalmi, vagy ahogyan ő nevezte, Márton-hegyi¹² látogatására második magyarországi útja alkalmával került sor. Pontosan nem tudjuk, mikor indult el Bécsből, útleírása szerint először Sopronban,

⁸ MAYJONADE (1897), 785–788. Jean-Baptiste Mayjonade ekkor címzetes kanonok és a *Semaine Religieuse* főszerkesztője volt. Később egyházmegyei főtitkár és 1930. december 2-tól pedig római prelátus lett. Georges Honorat úr szíves közlése.

⁹ POLYDORE (1888), 171–172.

¹⁰ Uo., 205.

¹¹ Az útleírás pannonthalmi részleteinek rekonstruálása során nagy segítséget nyújtott Dénesi Tamás kollégám, akinek ezúton is szeretném megköszönni az önzetlen segítségét!

¹² Cyprien Polydore a település nevét következetesen németül, Martinsbergként használja.

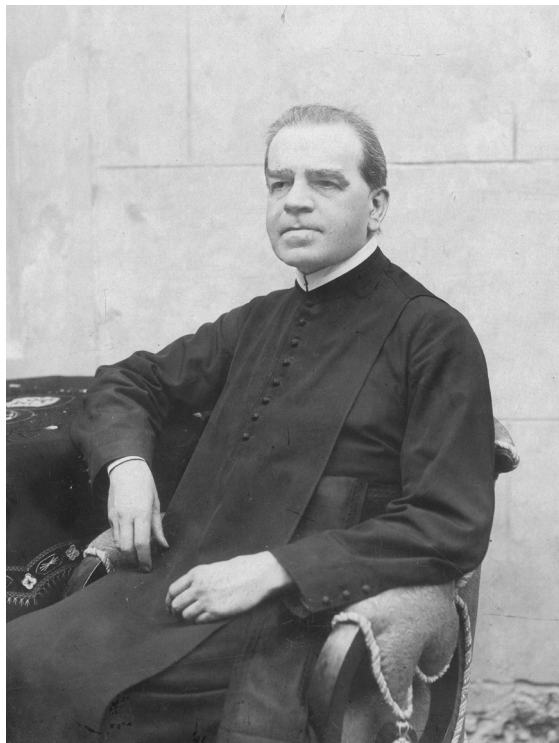
utána pedig Győrben folytatta a temploma számára való adománygyűjtést. Mindkét városból nagyon kedvező benyomásokkal és igen szép mennyiségű alamizsnával távozott. Győrben részletesen megemlékezett az 1809-es hadjárat hagyományairól és az ottani Napóleon-kultusról. Zalka János győri püspök személyesen is vendégül látta a messziről érkezett zarándok atyát. Pannonhalmi látogatásának előkészítésében a győri bencések rektora volt segítségére. A Győr és a bencés főapátság közötti utat Polydore atya gyalog tette meg, mintegy öt óra alatt. A táj leírása, annak látványa és változásai, az útkeresés viszontagságai és a megérkezés öröme az útleírás egyik legérdekesebb és legfelemelőbb részei közé tartozik.

3. kép. Pannonhalma észak felől. A zarándok, Polydore atya ebből az irányból, gyalog érkezett a monostorba (PFM Fotótár, Palatin Gergely, 1900 körül)

A Szent Mártont mélyen tisztelő francia atya határozott céllal tette meg a gyalogutat, és erről így emlékezik vissza könyvében: *„Szentmisét akartam mondani a híres szent bölcsőjénél, aki a templomom patrónusa volt és ő volt az, akiért elindultam Franciaországból, hogy összegyűjtsem a hozzá méltó templom felépítéséhez szükséges összeget. Szentmisére még soha nem készültek ennyit, öt óráig tartottak az előkészületek. Életemben először – és attól félek, hogy utoljára is – elolvastam és újra olvastam a breviáriumban található, a szent áldozathoz megjelölt összes imát. Ne lepődjön meg, kedves olvasó, és főleg ne botránkozzon meg. Ezek a csodálatos imák az egyház különféle szent atyáitól valók, igen hosszúak és a hét minden napjára szólnak. Elolvastam egyszerre mindazt,*

*amit egy hétre irtak elő. Hogyan tudtam volna még szebbé tenni az utamat és a magányomat?*¹³

4. kép. A vendéglátó: Borbély Kornél alperjel (PFM Fotótár, Arcképlapok 49.)

A főapátságba érő francia vándor atyát Borbély Kornél pannonhalmi alperjel¹⁴ fogadta, és mivel már jócskán ebédidő volt, mire a vendég odaért, rögtön kedvesen asztalhoz is invitálta. Polydore atya azonban elhárította a meghívást, mivel előbb szentmisét szeretett volna mondani. Így megköszönve a vendéglátója figyelmességét, visszavonult a monostorba a mise idejére. A szentmiséről így emlékezett meg útleírásában: „Az emlékeim között őriztem az első tours-i zarándoklatom képeit, amikor is Szent Márton csontjai felett celebráltam a szent misztériumot. Láttam magamat előbb a nagy csodatévő szent sírjánál, majd a bölcsőjénél is, és a két helyet óriási távolság választja el egymástól. E két végpont között, melyek azóta egyaránt híressé váltak, micsoda tevékeny élet zajlott, milyen apostoli hivatással megáldott szerzetes és püspök dolgozott! Kértem, hogy áldjon meg és szentelje meg az én életem cselekedeteit

¹³ POLYDORE (1888), 214.

¹⁴ *Névtár* (1880), 5.

*is. Senki nem tudja kifejezni annak a francia zarándoknak a szent örömeit, aki a világot keresztüljárva, dolgozik, imádkozik és szenved Isten és Szent Márton dicsőségére!*¹⁵

5. kép. A templom a Storno-féle felújítás után, a Szent Márton-üvegablakkal (PFM Fotótár, valószínűleg Palatin Gergely, 1901, Horváth Detre sorozata IX. 199.)

Ebéd után az alperjel megmutatta a vendégnek a monostort és a szép román stílusú templomot. Az útleírásban Polydore atya elmeséli az apátság alapításának történetét, amely szerint Szent István a Koppány felett Veszprém mellett aratott győzelme előtt Szent Márton segítségét kérte, és fogadalmat tett, hogy győzelme esetén a pannonhalmi Szent Márton-apátságnak adományokat tesz. Pontosán leírja a főapátság különleges helyzetét, és beszámol a török időkben elszenvedett veszteségeiről is.

¹⁵ POLYDORÉ (1888), 216.

Röviden szól a szent születéshelye körüli vitáról is, amely ebben az időben még javában zajlott, főleg a pannonhalmi bencések és a szombathelyi domonkosok között.¹⁶ Beszámol a bencés tudósok kutatásairól, amelyek alapján az ókori *Savaria civitas* romjait vélték felfedezni. A pártatlan francia plébános meggyőzőnek tartja a bencések érveit, de nem tekinti lezártnak a születési hely körüli vitát, viszont hivatkozik későbbi szombathelyi útjának emlékeire is, ahol ekkor még nem tárták fel az ókori város nagy jelentőségű műemlékeit.¹⁷

A pannonhalmi látogatás egyik leginkább elismerésre méltó élménye a főapátsági gimnázium meglátogatása lehetett. Ebben az időszakban az Entwurf utáni nyolcosztályos gimnázium 7. és 8. osztálya működött Pannonhalmán. Az iskola növendékei olyan fiúk voltak, akik a bencés rendbe jelentkeztek. Ők a máshol végzett 6. osztály, majd a próbaidő után kezdték a 7. osztályt. Szintén itt zajlott a rendi növendékek teológiai oktatása is, valamint a bencés középiskolák tanárait is itt képezték, a tanárképzőben.¹⁸ A francia atya az iskolalátogatás hatására nagy elismeréssel nyilatkozott az Osztrák–Magyar Monarchia területén működő egyházi iskolákban zajló oktatás színvonaláról, amelynek köszönhetően igen jól képzett, a tudományokban jártas és négy-öt nyelven beszélő elit jöhetett létre. A franciaországi állam és egyház között dúló harc alig bújtatott kritikája is megjelenik Polydore atya magyarországi útleírásában: „*Bencések, ciszterciek, domonkosok, piaristák, jezsuiták osztják a tudást és a keresztény erkölcs elveit mindenkinek. Mindez pedig – ha jól meggondoljuk – ingyenes, de nem kötelező és egyáltalán nem világi.*”¹⁹

A Márton-hegyi látogatás konkrét időpontját nem közölte az útleírás, viszont a főapátsági perjelnaplóban talált feljegyzés szerint sikerült megállapítani, hogy Polydore atya szeptember 15-én vendégeskedett a bencés atyáknál.²⁰ Az eredményes látogatás után – Cyprien Polydore huszonöt forint adományt gyűjtött össze temploma számára! – a francia zarándok atyát vendéglátói kocsiján szállították vissza Győrbe.²¹

A fáradhatatlan vándor plébános már másnap továbbindult Székes-

¹⁶ A vitáról ld.: PODHRADSKY József (1840); CZINÁR Mór (1859); DANKÓ József (1867); BITNICZ Lajos (1859); LAKNER Endre (1865); HÁBORY (1867); TÓTH (1974).

¹⁷ POLYDORE (1888), 218.

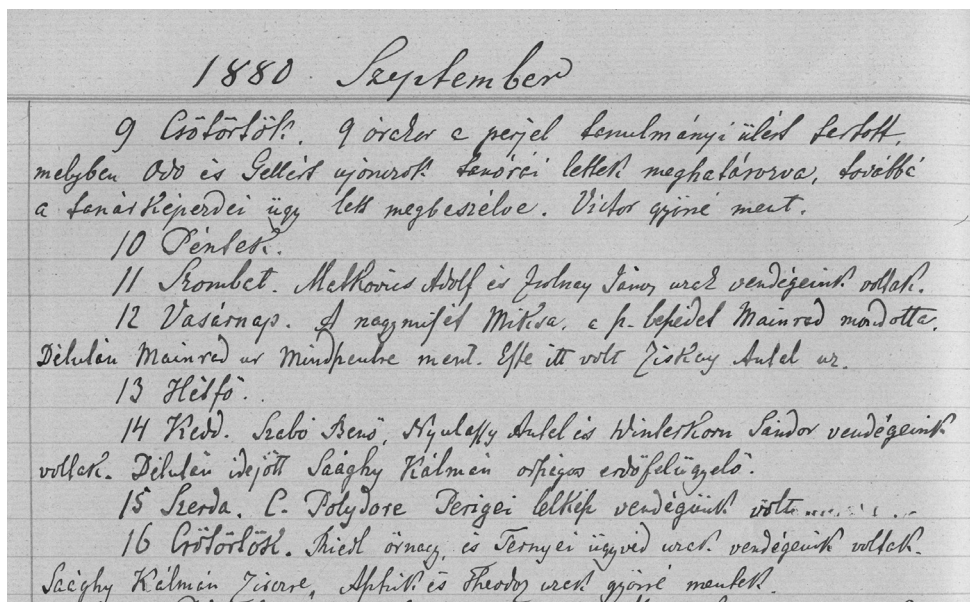
¹⁸ Ld. erről: KATUS (1996); MÉSZÁROS (1990), 40–42., továbbá: CSÓKA (1969), 894–896. Dénesi Tamás szíves közlése.

¹⁹ POLYDORE (1888), 218. Utalás a francia III. Köztársaság oktatási reformjának fő elveire: ingyenes, kötelező és világi szellemű közoktatás.

²⁰ PFL FL PI Perjelnapló 1880. szept. 15.: „*Szerda. C. Polydore Perigei [sic!] lelkip. vendégünk volt.*” A forrásra Dénesi Tamás kollégám hívta fel a figyelmemet, akinek ezúton is szeretném megköszönni önzetlen segítségét!

²¹ POLYDORE (1888), 219.

fehérvárra, ahol a pannonhalminál jóval hűvösebb fogadtatásban volt része. Ezt követően Veszprémbe vezetett az útja, ahol Szalay Mihály atya, a veszprémi szeminárium tudós tanára fogadta. Itt a nagylelkű mecénás hírében álló Kovács Zsigmond püspök betegsége miatt az őt helyettesítő Pribék atya²² és Szalay Mihály vették gondjukba a francia vendéget, akinek részletesen megmutatták a várost. Veszprém leírásánál Polydore atya megemlékezik egy, a korában népszerű, ám elég sok negatív előítéletet hordozó francia nyelvű magyarországi útleírásról, Victor Tissot éppen ebben az évben megjelent *Voyage au pays des Tziganes (La Hongrie inconnue)* című művéről.²³ A könyvet jól ismerő Szalay ezekkel a szavakkal bocsátotta útjára a művelt francia utazót, miközben a veszprémi piacra igyekvő helyi termelőket figyeltek: „Nézze meg ezeket az embereket, durva, ostoba, nincstelen és írástudatlan parasztoknak ábrázolják őket, azt mondják róluk, hogy rongyokat hordanak és cipő helyett durva bocskorban járnak, mi erről a véleménye? Mesélje el Franciaországban, amit látott és bosszuljon meg minket!”²⁴

6. kép. A Perjelnapló bejegyzése Polydore atya látogatásáról
(PFL FL PI Perjelnapló)

²² Pribék István József általános püspöki helynök. Dénesi Tamás szíves közlése.

²³ TISSOT (1880), ld. elektronikus változatát: <https://mek.oszk.hu/15600/15673/15673.pdf> (A le-töltés ideje: 2019. aug. 19.) Vö. HOREL (2018), 41., 60., 68.

²⁴ POLYDORÉ (1888), 224.

Az ellenpont: Szombathely

Veszprémi látogatása után a périgueux-i plébános atya ismét egy neves Szent Márton-kultusz hely, Szombathely²⁵ irányába vette útját. Szent Márton pátriájába érkezve elcsodálkozott az állomáson szállításra várakozó lött vadak számán, majd egyenesen a domonkosok kolostorába ment, hogy szállást kérjen az ott-tartózkodása idejére. Sajnos a kolostorban helyhiány miatt nem tudták elszállásolni, ezért – ahogy több más alkalommal az útján – a ferencesek rendházában talált magának szállást, ahol a korábbi tours-i, amiens-i és pannonhalmi útjaihoz hasonló sikerekben bízva boldogan hajtotta le a fejét.²⁶

A ferenceseknél elköltött vacsoránál megismerkedett egy helyi kapitánnyal, akit a piemonti–francia–osztrák háború veteránjaként társai csak Solferinónak neveztek. Erről a francia származására büszke Cyprien Polydore-nak a következő gondolatok jutottak eszébe: „Így ünnepelte meg Szent Márton a szülővárosába való megérkezésemet, ahol a saját honfitársainak szegényére Franciaország dicsőségére emlékeztetett. De vajon ő nem lett-e egészen francia?”²⁷ Ahhoz, hogy a szerző bűjtatott utalását jobban megértsük, érdemes megjegyeznünk, hogy a franciák és olaszok számára a solferinói csata (1859. június 24.) szorosan összefügg Szent Márton nevével, hiszen a csata egyik döntő momentumában egy San Martino nevű helységért folyt a küzdelem. A hagyomány szerint II. Viktor Emmanuel király ekkor így kiáltott a katonáihoz: „*Fieui, venta piè San Martin, se d'noi almàn lo fan fè a nui!*” vagyis „*Fiaim, vegyétek be Szentmártont, mert ha nem teszitek, a németek üznek ki innen minket!*”²⁸

Polydore atya másnap tiszteletét tette Szabó Imre szombathelyi megyéspüspöknél, aki rögtön vendégül is látta ebédre. A két egyházi ember latinul társalgott egymással, és e beszélgetés sikerét mi sem jelezte jobban, mint az a tény, hogy a francia atyát vendéglátója csinos összeggel ajándékozta meg, valamint ajánlására számos szombathelyi egyházi és világi mecénás járult hozzá kisebb-nagyobb summával a périgueux-i Szent Márton-templom

²⁵ Az útleírás a város német nevét, Steinamangert használja, megemlítve az ókori Sabaria elnevezését is. A szombathelyi látogatásáról ld. TóTH (2016).

²⁶ POLYDORE (1888), 228.

²⁷ Uo., 229.

²⁸ Az olasz kifejezés megértéséhez tudni kell, hogy Itáliában a Szent Márton-nap volt a lakásbérleti szerződések végső dátuma, ezért az olasz nyelvben a „fare San Martino” kifejezés az „elköltözik”, „szedi a sátorfáját” értelemben használatos. Ciro Paoletti (Olasz Hadtörténeti Bizottság, Róma) szíves közlése. Vö. TóTH (2015).

építési költségeihez. A francia eredetű premontrei szerzetesek élen jártak az adakozásban.²⁹

A Szent Márton tisztelete iránt rendkívül érzékeny francia pap természetesen érdeklődött a szent születésének körülményeire vonatkozó helyi műemlékek és hagyományok iránt. A pannonhalmi újabb tudományos kutatások eredményei ellenére a helyi születéshagyományt továbbra is erősen tartja, viszont útleírásában hiányolja az ókori műemlékek nyomait. Rövid szombathelyi tartózkodása során megcsodálja a szombathelyi katedrális, amelyet egy neki elmesélt helyi hagyomány szerint Szent Márton szülőháza fölé építettek.³⁰ Ez egyrészt fontos információval szolgálhat arról, hogy a tudományos kutatások hatására megindulhatott a Szent Márton-templomban található kultuszhely és a szent feltételezett születéshelyének szétválása, másrészt egyértelműen tájékoztat a katedrális és a püspöki székhely mint új kultuszhely jelentőségének felerősödéséről. E tudatos kultuszépítés folytatása és kiteljesedése megfigyelhető majd az 1913-as tours-i ereklyeáthozatal eseményeiben is.³¹ A périgueux-i atya Szombathelyről egyenesen Bécsbe utazott vissza, ahol újabb magyarországi útját próbálta előkészíteni.

Cyprien Polydore utolsó magyarországi útjára 1880 októberében került sor. Ennek célja az esztergomi és kalocsai érsekekkel való, korábban elmaradt találkozók pótlása volt. Esztergomban a primás érsek fiatal kamarása segítségével eljutott Simor János bajcsi kastélyába, ahol végre találkozhattak egymással. Az érsek személyisége rendkívül megnyerően hatott a francia pap számára. A latin beszélgetés nehézségei ellenére hamar kialakult egyfajta lelki közösség a két egyházi ember között, amelynek köszönhetően Polydore atya egyrészt jelentős adományt, másrészt pedig hasznos szellemi útravalót kapott a magyar katolikus egyház vezetőjétől a franciaországi viszonyokra vonatkozólag is. Cyprien Polydore atya Simor érsek szavait visszaadva erős kritikát fogalmaz meg a francia köztársaság és a katolikus egyház közötti küzdelmes helyzetről. Polydore atya hol konzervatív, hol bonapartista álláspontonról téve tanúbizonyságot ad igazat az esztergomi érseknek, és az

²⁹ POLYDORE (1888), 230.

³⁰ „*La tradition populaire, la légende et l'histoire font naître saint Martin à Steinamanger ou Sabaria, et jusqu'à ce jour, malgré les réclamations de Martinsberg, on n'est point parvenu à renverser l'autorité de ces traditions respectables. Mais cette ville, riche de souvenirs, l'est peu de monuments antiques. Le temps efface tout. A peine y montre-t-on quelques vestiges d'un camp retranché de l'armée de Constance, dans laquelle le jeune Martin servait sous les ordres de son père. L'église cathédrale, qu'on dit bâtie sur l'emplacement de la maison où saint Martin est né, ne date que de cent ans; elle est fort belle et d'un style tout moderne.*” POLYDORE (1888), 231.

³¹ Az 1913-as tours-i ereklyeáthozatalra vonatkozólag ld. Melega Miklós tanulmányát: MELEGA (2016).

isteni jog és az emberi jogok szembenállását elítélve ezt a következtetést vonja le: „Az egyház és az állam szétválasztása egy utópia, amelyben az azt megvalósító hatalom saját magát itéli halálra.”³²

A sikeres főpapi látogatás után Cyprien Polydore visszatért Pestre. Az utazás közben megismert két franciául beszélő útitársáról – egy munkásról és egy zsidó ügynökről – megrajzolta az Osztrák–Magyar Monarchia társadalma két jellegzetes figurájának a portréját. A fővárosban megpróbált kihallgatást kérni a szállásától nem messze lévő hotelban lakó kalocsai érsektől. Reménytelen várakozásánál csak a csalódása volt nagyobb, amikor Haynald Lajos gyengélkedésre hivatkozva megtagadta tőle a látogatást, így dolgavégezetlenül volt kénytelen visszatérni szállodájába.³³ Ezzel a benyomással ér véget Cyprien Polydore atya magyarországi utazásának leírása, amely, kisebb tévedései ellenére, számos fontos információt és tanulságot hordoz.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy Cyprien Polydore atya magyarországi útleírásának története érdekes kordokumentum és forrás a 19. századi magyarországi vallási turizmus időszakából. Túlzás nélkül nevezhetjük őt a modern vasút korszaka első, Szent Márton útján járó zarándokának. A zarándokjelleg megjelenik az utazás egyszerűségében, az utazó takarékos útvonalválasztásaiban és gyakori gyaloglásában, amelyet vallásos elmélkedés kísér. A szöveg spontán és őszinte gondolatok gyűjteménye, amelyek kénytelenül tárják fel egy messziről érkező egyházi ember korabeli magyarországi viszonyokról szerzett tapasztalatait. A bejárt területek viszonylag pontos leírása ellenére a szerző nagyon kevés időbeli támpontot ad az olvasónak. Ezeket esetleg kontrollforrások segítségével – mint például a pannonhalmi perjelnapló – lehet pontosítani. Az útleírás időtlensége a zarándoklétfoma egyik jellegzetessége, ehhez járul még az egyéb történelmi idősíkokkal való írói játék, amelyben hol Szent Márton élete, hol a magyar történelem eseményei köszönnek vissza. A szövegben a tér sem állandó. A szerző a magyarországi állapotok bemutatása során gyakran tart tükröt az olvasó elé, amelyből a franciaországi viszonyok éles kritikája olvasható ki. Ezt még jobban erősíti erős nemzeti öntudata: érzelmi kitörései gyakran a sovinizmus határait súrolják.

A szöveg vezérfonala Szent Márton kultuszához kapcsolódik. A Gallia apostolának templomához adományokat gyűjtő lelkipásztor számára óriási élmény volt a szent szülőföldjére eljutni. Az ekkor javában zajló születéshely körüli vitában nem foglalt állást, diplomatikusan a „*Szent Márton bölcsője*”

³² POLYDORE (1888), 244.

³³ Uo., 247–248.

(Pannonhalma–Martinsberg) és „születésének helye” (Szombathely) kifejezéseket használja. Az útleírás gyakran hivatkozik Szent Márton életéhez és kultuszához kapcsolódó eseményekre, amelyek révén a szöveg különösen élményszerűvé válik, és ezek alapján következtethetünk a helyi hagyományban bekövetkezett változásokra is.

Források

PFL = Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

FL = Főapáti Levéltár

PI = Perjeli iratok

Perjelnapló 1878–1887

PFM = Pannonhalmi Főapátsági Múzeum

Fotótár

Arcképlapok

Horváth Detre sorozata

Palatin Gergely

Bibliográfia

- BITNICZ Lajos (1859), Szent Márton püspök születéséről, *Új Magyar Múzeum*, 9, 491–500.
- BOUET, Robert (2009), *Dictionnaire biographique du clergé concordataire du Périgord*, 1, Nontron.
- CZINÁR Mór (1859), Győr vármegyei Sabáriáról, *Magyar Akadémiai Értesítő*, 19, 515–526.
- CSÓKA J. Lajos (1969), *Szent Benedek fiainak világtörténete különös tekintettel Magyarországra*, Budapest.
- DANKÓ József (1867), Győrmegyei Sabaria vagyis pannonhalmi Szent Márton, toursi Szent Márton születéshelye, *Magyar Sion*, 5, 881–917.
- HÁBORY (1867), Szent Márton Győrmegyei Sabariában született, *Magyar Sion*, 5, 303–319.
- HOREL, Catherine (2018), *De l'exotisme à la modernité. Un siècle de voyage français en Hongrie (1818-1910)*, Montrouge.

- KATUS László (1996), A rend iskolái a 19-20. században, in *Mons Sacer*, II, 255–263.
- LAKNER Endre (1865), *Szent Márton toursi püspök valódi születéshelyének földerítése*, Szombathely.
- MAYJONADE, Jean-Baptiste (1897), Monsieur le chanoine Polydore curé de Saint-Martin de Périgueux, *La semaine religieuse de Périgueux et de Sarlat*, 31, 785–788.
- MELEGA Miklós (2016), Szent Márton hazatér. Az 1913. évi ereklyeátvitel útja, in *Via Sancti Martini. Szent Márton útjai térben és időben*, szerk. TÓTH Ferenc – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, Budapest, 309–333.
- MÉSZÁROS István (1990), *Iskola Szent Márton hegyén. A Pannonhalmi Bencés Gimnázium története*, Pannonhalma.
- Mons Sacer = Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*, I–III, szerk. TAKÁCS Imre, Pannonhalma, 1996.
- Névtár (1880) = A pannonhalmi Sz. Benedekrend névtára 1880-ik évre*, Szombathely, 1880.
- PODHRADSKY József (1840), Szent Márton születése helyéről, *Tudománytár*, 4, 59–66.
- POLYDORE, Cyprien (1884), *Voyages en France, en Belgique et en Amérique*, Périgueux.
- POLYDORE, Cyprien (1888), *Voyage en Allemagne, en Autriche-Hongrie et en Italie*, Périgueux.
- TISSOT, Victor (1880), *Voyage au pays des Tziganes (La Hongrie inconnue)*, Paris.
- TÓTH Endre (1974), Szent Márton pannonhalmi születéshely-legendájának kialakulása, *Vigilia*, 39, 306–312.
- TÓTH Ferenc (2015), Szent Márton, a katona: Gondolatok a Szent Márton-kultusz Szombathely fejlődésében betöltött kora újkori szerepéről, *Vasi Szemle*, 69, 9–18.
- TÓTH Ferenc (2016), A szombathelyi Szent Márton-kultusz a kora újkori és újkori utazók szemével, in *Via Sancti Martini. Szent Márton útjai térben és időben*, szerk. TÓTH Ferenc – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, Budapest, 241–262.
- YON, Armand (1965), Les Canadiens français jugés par les Français de France, 1830–1939, *Revue d'histoire de l'Amérique française*, 19, 72–73.

Ferenc Tóth

Along the Route of Saint Martin in the Heroic Age of the Railway

The Visit of Cyprien Polydore, the Curé of Périgueux to Pannonhalma in 1880

The present paper discusses the visit of a less known traveller, Father Cyprien Polydore – the parish-priest of the Church of Saint Martin in Périgueux – to Hungary and Pannonhalma in the country in 1880. The French abbé travelling by train deliberately visited the places of birth of Saint Martin and took up a collection in Hungary for the reconstruction of his church, which was destroyed by fire in 1871. He published the history of his journey in his book entitled *Voyage en Allemagne, en Autriche-Hongrie et en Italie* in Périgueux in 1888. This work is an interesting source-document of the age and the period of religious tourism in Hungary in the 19th century. The text is a collection of sincere impressions, in which one can become acquainted with the circumstances of contemporary Hungary experienced by a religious person, who came from afar. The guiding thread of the text is related to the cult of Saint Martin, too. Although he did not express his opinion in the debate of the age about the birthplace of Saint Martin, the travelogue frequently refers to events connected to the life and cult of Saint Martin, based on which one can come to a conclusion concerning the changes that occurred in local traditions, as well.